

AZ ELSŐ MAGYAR DOHÁNY-MONOPOLIUM BAJAI.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

E folyóiratban szólottunk már az első dohány-monopoliumról s ismertettük azt az elkeseredést és azt az ellenséges mozgalmat, mely ezt az intézményt országszerte követte. Mivel azóta több fontos és ismeretlen adatra bukkantunk, szükségesnek véljük azokat e helyen közölnünk.

Az udvari kamara elnöke: Salaburg gróf erőszakolta a dohány-monopoliumot Magyarországra. A császári patens kihirdetésekor nem egy helyen s nem ok nélkül azt hirdették, hogy Salaburg gróf sápot kap a dohány-monopolium bérlőitől s ezért javasolta oly melegen a monopolium behozását s ezért kell az országnak ezt az újabb sérelmet szenvednie. Salaburg gróf azt hitte, hogy egy ügyetlénül szerkeztett császári patenssel a monopoliumot Magyarországon megteremtheti. E naiv hitében azonban nagyon kellett csalatkoznia. A császári patensre a dohánykereskedőink mitsem adtak, jogtudósaink ízekre szedték azt. És az udvari kamara nem rendelkezett oly erővel, hogy a mindenkire nézve sérelmes patensnek érvényt szerezhett volna. Ennek persze nem az udvari kamara, hanem a monopolium szerencsétlen bérlői itták meg a levét. Különben is a bölcs kamara előírása szerint a patenst oly badarul tákolták össze, hogy nemcsak törvényeinkkel ellenkezett, hanem az örökös tartományok dohányappaldatorainak szerződésével is nyílt ellentétben állott. Hogy többet ne említsünk, az örökös tartományok valamenyi appaldatora szabadalmat nyert arra, hogy dohányszükségletét Magyarországon szerezhesse be s hogy minden adótól és vámtól menten szállíthassa ki. A magyar monopolium bérlői meg patenst kaptak arra, sőt külön szerződéssel is biztosították őket, hogy senki sem vásárolhat kívülük a termelőktől dohányt s úgy a belföldiek, mint a külföldiek egyedül tőlük, az appaldatoroktól vásárolhatnak. Ilyenforma badarság a patensben foglalt *pipamonopolium* is. A portával kötött kereskedelmi szerződés szerint ugyanis a három perczentes vám megfizetése után kiki annyi pipát, csibukot és más eféle szerszámot hozhatott Magyarországra, amennyit csak akart. Aztán meg derék hazai pipakészítőink is voltak, kik több városban becsületes czéhet alkottak s királyi privilégiumok védtek iparuk és kereskedésük szabadságát! Gondolhatjuk, mit szóltak e jóra való iparosok az 1702-iki császári patens-hez, amely a dohány-

monopolium bérlőit biztosította, hogy pipát Magyarországon egyedül ők árulhatnak!

Az udvari kamara és a császári patens elrendelték, hogy Magyarországon kicsinyben és nagyban dohánynyal csak azok kereskedhetnek s dohányt csak azok adhatnak el, kik azt a monopolium bérlőtől vették. Ám a dohány termelését senkinek sem tiltották el s mivel a monopolium bérlői a termés századrészét sem birták beváltani s mivel a termelő csakis a monopolium bérlőinek adhatta el a dohányát, képzelhetjük, minő eszeveszett és képtelen helyzet állott be.

Tudjuk, hogy e jeles monopolium *alsó Magyarországra* szólt! Mit értett az udvari kamara alsó Magyarország alatt, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy Eger vidéke felső Magyarországon, Pozsony, Nyitra, stb. megyék, Horvát és Szlavonországon mind a monopolium körébe tartoztak. Kissé furcsa, hogy az alsó-magyarországi monopolium bérlőinek főraktárai Pozsonyban és Szakoleczán vannak! De hát a patens mindezekről mélyen hallgat.

Megemlítjük még, hogy az 1702.-iki patens a dohánynyal való transito-kereskedést az örökös tartományok felé a vámok és a harminczadok megfizetése mellett mindenkinek megengedi. Az udvari kamara úgy látszik teljesen megfeledezett e pont megírásakor az örökös tartományok appaldatorainak szerződéseiről. Ezek az appaldatorok ugyanis kiváltságaik révén minden idegen dohány-szállítmányt azonnal lefoglalhattak! S hogy a dolog még czifrább legyen, maga az udvari kamara egyik későbbi rendeletében mindennemű magyar dohány-szállítmányt kitilt az örökös tartományokból s meghagyja a harminczadosoknak, hogy dohányt a határokon át ne bocsássanak! Ilyen viszonyok között miként üzhett valaki szabad tansito-kereskedést — azt csak az udvari kamara érthette.

Ha nem tudnók, hogy az 1702.-iki patens fölületes és hebehurgya munka következménye, azt kellene hinnünk hogy az udvari kamara a magyar dohány-monopolium bérlőit egyenesen ráakarta szedni! Mert hogy a patensben levő törvénytelenéseknek és ellentmondásoknak levét a bérlők itták meg, az bizonyos.

Az 1703. év tavaszán már egy éve mult, hogy a dohány-monopolium bérlői rengeteg fáradozás és még több költsékezés után még mindig az első bajok tömegével küzdöttek. Pozsony városát szerették vón egyik főtárházukká tenni s mindeztideig nem birták keresztül vinni, hogy a patenst Pozsonymegye kihirdesse. A megyéhez küldött kamarai és kanczellária-rendeletek mit sem használtak, mert a megyegyűlés kétszer is megtagadta a kihirdetést. Végre is a megye alispánját sikerült megszéledíteniök s 1703. márczius 5-ére a megye *Szempeczre* újabb gyűlést hívott egybe. E gyűlésen az urakon kívül Pozsonymegye minden városa

képviseltette magát. Felsőbb meghagyásra mint Kaunitz ő excellenciája tejhatalmu megbízottját leküldték a gyűlésre Rátkay Péter Antal uramat, a magyar kamara tanácsosát. Tőle várták, hogy a renitens vármegyét végre észretéríti. A szempezi gyűlés rendkívül népes volt. A megye alispánja a császár kívánságának teljesítését ajánlotta! Erre felállt Rátkay Péter s rendkívüli hévvel beszélt a szegény parasztok elviselhetetlen nyomoráról.

Igen sok ezek közül — úgymond — a dohánytermelésből fizeti súlyos adóját s tartja fönn életét. *S most törvénytelen uton a megélhetés ez utolsó eszközétől is megfosztják őket, hogy idegenek tömjék zsebüket s az udvari kamara nyereszkesdjék!*

A magyar appaldatorok, kik szintén jelen voltak a gyűlésen, azt is írják, hogy Rátkay uram felhevülésében mellét verte s így harsogott: „Nem akarjuk tűrni, hogy a magyar királyságba ilyen dolgokat csempésszenek be, melyek egész sereg szokatlan újítást vonnak maguk után! Ha kell, Bécsben illetékes helyen is megmondjuk, mit főztek Magyarország számára“¹⁾

Képzeltetjük, minő ámulást keltett, midőn Kaunitz megbízottja és a kamara tagja így beszélt! Utána az alispán szólt néhány szót. *A császár ami urunk — mondá — s amit kíván, teljesíteniünk kell.* Erre aztán a gyűlés egyhangúlag elvetette a monopoliumot s a patens kihirdetését kereken megtagadta.²⁾ Immár ez harmadszor megesett Pozsonymegye gyűlésén.

Az appaldatorok a gyűlésről ész nélkül szaladtak Bécsbe s Salaburg grófnak jól tölözva előadták, mi történt márczius 5-én Szempezen. Az udvari kamara erre azonnal összeült s meghányta vetette Rátkay *attentatumát*. Márczius 9-én már s király előtt volt a referáda, a mely Rátkayt hivatalvesztésre s dorgálásra ítélte.³⁾ Lipót egy nagy aranyos tintafolttal együtt ezt írta a referadára: „Placet, die Expedition ist mir aber annoch nicht zur Unterschrift zuekhomben“⁴⁾

Rátkay dolgát hihetetlen gyorsasággal elintézték ugyan, de arról

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica 14,756 fasc. Az appaldatorok jelentése: »ratione des hungarischen Tabaks-Appalto gehaltenen Stuel«. Rátkay állítólag ezeket is mondta: »Wir wollen nit zulassen, dass solche Sachen in Königreich Ungarn sollen einschleichen, als welche dergleichen ungewöhnliche Noviteten nach sich ziehen« etc.

2) Ugyanott a jelentés.

3) Ugyanott.

4) Ugyanott: An die hung. Kammar, Befehl, 1703. Mart. 9. Lipót e leira ban elmondja, hogy Rátkay teljesen megfeledezett a köteles homagiumról, s valóságos merényletre vetemedett, »ut publicationi benignarum regiorum nostrarum literarum patentium super appaltatione tabacae, ad haereditarium nostrum Hungariae regnum per Cancellariam Hungarico-Aulicam, disquisitis et superatis cunctis catenus motis difficultatibus, emanatarum, palam et publice contradicere et in tantum semet opponere nil pensi duxerit, ut eadem publicatio seposita quoque extiterit.«

teljesen megfélekedtek, hogy talán őt is meg kellett volna hallgatniok. Pedig az appaldatorok nem úgy adták elő a dolgot, ahogy történt.

Eközben a magyar kamara ki akarta hirdetni a hivatalvesztést, de Rátkay nem jelent meg, hanem szavát beváltandó egyenest Bécsbe ment. Mit beszélt itt, nem tudjuk. De Aichpühl báró, Caraffa di Stigliano és Vön Olbern urak védelmére keltek s bebizonyították, hogy Rátkay beszéde végén azt ajánlotta a gyűlésnek, kérje meg ő felségét, hogy vonja vissza a dohány-monopolium ügyében kiadott patens-ét.¹⁾ Erre az udvari kamara is megváltoztatta ítéletét s június 8-án kimondá, hogy Rátkay visszakapja hivatalát, de csak akkor, ha Pozsonymegye kihirdeti a patenst.²⁾ Mivel pedig a márczius 5-i ülés után újabb rendeletet menesztettek Pozsonymegye nyakára, végre erős nyomás alatt itt is elhatározták a patens kihirdetését.

Ez a kihirdetés nem sokat lendített a magyar appaldatorok sorsán. Ők maguk is érezték vesztüket s fűhöz-fához kapkodtak védelemért, de nem volt senki, aki bajaikon segíthetett volna. Pedig még csak ezután következett rájuk a legnagyobb veszedelem: a Rákóczi-fele szabadságharcz!

A monopolium szerencsétlen bérlői az 1703. év őszén, az udvari kamarához intézett folyamodásukban, imígyen panaszkodnak: Mióta mi, a magyar dohánykereskedés legszerencsétlenebb bérlői („die unglückseligisten Appaldatorn des Tabaks in Ungarn“) a monopoliumot átvettük, hihetetlen bajokkal küszködünk. *Ez évben is eddig 14,000 frt.-ot vesztettünk rajta s még sincs senki, a ki könyörülne rajtunk, boldogtalankon.* Pedig mindenki tudja mennyi bajunk volt ezenkívül is a magyar kancelláriával, a tekintetes vármegyékkel, a szabad királyi városokkal és a községekkel; mindenki tudja, mennyi ezer forintunkba kerültek e kellemetlen hercze-hurczák s a helyett, hogy védtek volna, mindenki követ hajított ránk! Az udvari kamara annak idejét minden kitelhetőt megígért, de fájdalommal látjuk, hogy ő is mostoha anyánkká lett!³⁾

E keserves panaszlevélre egyebek között a következő dolog adott okot. Stainsbergi Guolfinger Ignác Ferencz, a morva, a sziléziai és a glatzi dohányappaldo bérlője szokása szerint Magyarországon vásárolta a dohányt, s privilegiuma alapján szabadon szállítá ki. A magyar bérlők megállíták a szállítmányt, s minden mázsza dohányért 1 frt.-ot

¹⁾ K. p. levélt. 14,756. fasc. Aichpühl, Daraffa és Olbern levele a kamarához, 1703. június 8.

²⁾ Ugyanott. Az udvari kamara megjegyzi, hogy Rátkaynak igen hatalmas pártfogói vannak.

³⁾ K. p. levélt. Hungr. 1703. Több, ez ügyre vonatkozó irattal egyetemben. Az appaldatorok egyetlen írásukra sem tettek dátumot, s csak a hátiratból vehető ki, körülbelül mely időből való ez vagy amaz.

vettek Guolfinger úron.¹⁾ Bár tudta, hogy nem köteles erre, mégis fizetett; mivel a dohányra szüksége volt. Azonban 1703. május 17-én már bepanaszolta az udvari kamaránál a magyar appaldátorokat. Ugyanez év őszén Guolfinger ismét 120 mázsa magyar dohánynyal igyekezett kifelé. A véletlen úgy akarta, hogy Szakolczán ismét megcsipjék. A magyar bérlők ekkor lefoglalták az egész szállítmányt. Erre mindkét fél az udvari kamarához fordult. Mondanunk sem kell, hogy az udvari kamara Guolfingernek adott igazat. 1703. szept. 19-én elrendelte, hogy a lefoglalt dohányt Guolfingernek díjtalanul visszaadják; mert az örökös tartományok appaldatorai Magyarországon szabadon vásárolhatnak. Különben is a termelés oly nagy, hogy a magyarországi appaldatorok úgy sem bírják mind beváltani.²⁾ Az udvari kamara eme rendelettel derék rést ütött a magyar bérlők világos kiváltságán, s az amúgy is bonyolult ügyet még jobban összekuszálta. A magyar bérlők az udvari kamaránál nem találván védelmet, a magyar kamarához és kancelláriához fordultak. Bemutatták a császári pátenst, szerződésüket és Lipótnak 1702. decz. 4-én kiadott újabb rendeletét. Mindezekből kétségtelenül kitűnt, hogy a morva s más idegen appaldatoroknak nincs joga a magyar termelőktől dohányt vásárolnia, hanem csakis a magyar monopolium bérlőitől, mert hisz a magyar bérlőkkel kötött szerződés 3. pontja így szól: „Pari ratione nullus, quemeunque statum praeseferat in praememoratum Hungariae nostrae regnum ullum Tabacae genus inferat, neque intra regionis fines coemat, nisi ab illis duntaxat, qui praefata ratione a Camera nostra Caes.-aulica ad id constituti jureque ac facultate donati sint“! A magyar kamara a fentebbiek alapján a magyar bérlők pártját fogta. Mire a morva appaldator Guolfing Ferencz, bár az udvari kamara neki adott igazat, kiegyezett a magyar appaldatorokkal, s amit ezek kívántak, készséggel megfizette. Ugyanez alkalommal a magyar appaldatorok a következő kívánságokkal állottak elő: mivel az örökös tartományok appaldatorai a csempészek fölött maguk ítélnék, s azokat maguk büntetik, ők is követelhetnék e jogot, de megelőgesznek azzal, ha a magyar kamara a saját kebeléből három commissariust rendel, akik a felmerülő ügyeket elintézik, s a dohánybeváltásnál jelen lesznek.

Kétségtelen dolog — írják a magyar appaldatorok — hogy az ő romlásukat főleg két dolog okozza; az egyik az, hogy *Magyarországban végtelen sok dohányt termelnek* („infinitam propemodum tabaccam inseminant“), a másik, hogy tőlük senki sem akar dohányt venni. S ha

1) K. p. levélt. Hungr. 14,757. fasc. 1703. máj. 17.

2) K. p. levélt. Hungr. 14,759. fasc.

százezer aranyunk volna is, az sem volna elegendő a termelt dohány beváltására! Nagy baj az is, hogy a harminczadosok semmibe sem veszik az appaldot, s bárkit tovább bocsátanak dohányával. Szigorú rendeletet kell hozzájuk intézni, hogy csakis az appaldatorok sédájával ellátott dohányt bocsássák tovább. Végül azt kéri az appaldatorok, hogy Magyarország kiegészítő részei Hórvát és Szlavonország az appaldohoz csatoltassanak. A boldogult bán, Batthyányi gróf készséggel elismerte ugyan jogaikat, de az új bán újabb intimatiót kíván. Ezt tehát minél előbb ki kell állítani.¹⁾

Minderre nem került a sor. A Rákóczy-féle szabadságharcz úgy elsöpörte a monopoliumot, mintha sohasem létezett volna. A szerencsétlen s teljesen tönkrement bérlőkkel meg senki sem törődött. Utolsó sérelmeiket 1703. november havában nyújtották be. A magyar kamara még november 18-án azt ajánlotta, hogy a két *libellus*-ra terjedő sérelmek megvizsgálására biztosokat küldjenek.²⁾ A háború miatt azonban e tervről le kellett tenni.

Ne gondoljuk, hogy a monopolium csúfos bukása az udvari kamarát nagyon bántotta. Veszteni mit sem veszített, s hozzá még az a kétségtelen eredmény is meg volt, hogy az 1702-iki monopoliumra mindig hivatkozhatott s hivatkozott is. Újabb jogalap a monopolium behozatalára később sem kínálkozott, arra meg gondolni sem lehetett, hogy az országgyűlés maga behozza. Az udvari kamara tehát azon volt, hogy az 1702-iki patens valahogy feledésbe ne menjen.

A békés idők beálltával dohánytermesztésünk nagyon fellendült. A kivitel is évről-évre növekedett. Csakhogy a kivitel legnagyobb részét az egykori kimutatásokban nem találjuk. A legtöbb dohányt ugyanis az örökös tartományok appaldatorai vitték ki, s ezek vámot és harminczadot nem fizetvén, az így kivitt dohány sohasem szerepel a kiviteli kimutatásokban. A magyar kincstárnak ebből természetesen semmi haszna sem volt, mivel az örökös tartományok appaldatorai csakis az udvari kamarának fizettek. Az appaldatorokon kívül a *temesi kereskedelmi társulat* is szállított ki dohányt. Évenként 1—2000 mázsát vitt a triesti vagy a fumei kikötőbe. Ez a kedvezményes társulat sem fizetett rendes harminczadot, hanem csak bizonyos perezentet, persze szintén az udvari kamarának. Így állván a dolog, a kivitt dohányból származó jövedelem amúgy is az osztrák kincstárnak, illetve az udvari kamarának jutott. Hogy a hazai dohánykereskedés esetleges jövedelméből is része legyen, 1721-ben a monopolizálás egy újabb és szelidebb alakját hozták be hazánkba; a *taksa-rendszert* értjük ezalatt.

¹⁾ Ugyanott, dátum nélkül.

²⁾ K. p. levélt. Hungarica, 14,760. fasc. 1703. nov.

Az 1721 augusztus 27-én III. Károlytól kiadott és nyomtatásban is megjelent patens szerint elérkezett az ideje, *hogy a dicső I. Lipót alapította magyar dohány-appaldo, mely annak idején (1702) oly szépen megindult, s ha a ribillio ki nem tör, talán még ma is virágzik — megújíttassék.* Ezt a megújítást azonban Öfelsége oly módosítással és szelidítéssel kívánja véghezvinni, hogy legkedvesebb Magyarországnak, s hozzá tartozó részeinek érezhető nehézséget ne okozzon. A monopolium helyett ezúttal tehát a *taksát* hozza be. A dohánykereskedést, a termelést és a gyártást senkinek sem tiltja el, sőt a külföldre való szállítás is teljesen szabad. *Mindössze csak öt magyar pénzt szednek ezentúl minden font dohánytól az erre kirendelt tisztviselők vagy bérlők; az az minden mázsza magyar dohány taksája ezentúl 5 rajnai forint lesz.* A külföldről behozott nürnbergi és magdeburgi leveles dohány mázsája után 6 frt 6 kr.-t, a braziliai dohány mázsája után pedig 10 frt-ot fognak szedni. Az országban termelt burnót taksája mázsánként 6 frt 6 kr., a külföldről behozott burnóté pedig ennek kétszerese. A spanyolországi és a spanyol gyarmati burnót mázsája után, akár illatos a burnót, akár nem, 26 frt 6 kr. a taksa. A taksát a fogyasztás vagy a széthordás helyén kell megfizetni. Az appaldatorok vagy az erre rendelt tisztviselők számba veszik a dohányt, megméri, s nyomtatott sédát adnak a fizetett összegről. A külföldre szállított dohány után a harminczadosok szedik be a szokásos díjakat, s díjtalanul útlevelet adnak a szállítóknak. Senki sem arathatja le s dolgozhatja fel a dohányleveleket, mielőtt a taksa bérlőjének vagy az erre rendelt tisztviselőnek a termést be nem jelenti, s a bejelentésről bizonyítványt nem kap. Ezt a bizonyítványt díjtalanul állítják ki. Hogy e rendeletet ki ne játszassák, hogy senki titokban *kézi malmokat* ne tarthasson a dohány megőrlésére és feldolgozására, 10 frt büntetés száll arra, akinél ily kézi malmot találnak, s úgy a malmot, mint a dohányát elveszik. Ha pedig a pénzbürséget nem akarja megfizetni, botbüntetéssel bünhődjék. Sehol, semmiféle városban vagy községben sem szabad titkolt tárházat tartani. A dohányt szállító szekerek csak a rendes utakon mehetnek, ha ezekről letérnek, dohányukat, szekerüket s lovaikat elvesztik. A dohányt csakis útlevéllel lehet szállítani, s ez útlevelet az illetőnek minden állomáson elő kell mutatnia. Az egyházi, világi és katonai hatóságok kötelességüknek tartásuk a rejtetett dohány felkutatását és a csempészet megakadályozását. *A jelen taksa behozatával az 1702-iki dohánymonopolium érvénye teljesen megszűnik,* s a dohánykereskedés mindenkinek megengedett, ha a taksát megfizeti. Semmiféle földesúr vagy hatóság dohánymonopoliumot nem üzhet, s azt másnak sem adhatja bérbe. Mindazokat, kik a patens kihirdetése után a birtokukban levő dohánymennyiséget be nem jelentik,

a dohány lefoglalásán kívül minden font eltítkolt dohány után öt forintnyi pénzbírsággal sújtják. A dohánytermelésre, feldolgozásra, stb. mindenki ingyen kap írásbeli engedélyt, de a ki ilyen engedély nélkül dohányt ültet, vagy dohánynyal kereskedik, azt minden fontnyi dohány után 5 frt-tal büntetik. Ugyanigy jár az is, kinél dohányt találnak, még ha azt saját használatára tartja is, de a szokásos jel nincsen rajta. A feladók nevét mindég titokban kell tartani; ha a feladás valónak bizonyul, a feladó a bírság egyharmadát kapja. Ha azonban a feladás nem bizonyul valónak, súlyos büntetés szálljon rá.¹⁾

Ha már az örökös tartományokra való tekintetből csakugyan be kellett hozni a monopólium valamelyes formáját, úgy a fentebbi taksrendszer volt még a legtűrhetőbb. A kérdés csak az, mily alakban kezelték a taksarendszert, s mennyiben tartották meg a patens egyes pontjait. Egyik kérdésre sem adhatunk kimerítő választ. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy a taksarendszer nem is lépett életbe s hogy egyes vidékeken ismét bérlők kezébe került a dohánykereskedelem. Így 1726-ban bizonyos Schlezinger Mór a dohánykereskedés factora. Nem valami szívesen látott ember lehetett, mivel Rauch Dániel vicebán erőszakos támadást intézett ellene és emberei ellen.²⁾

Ami a patens egyes pontjait illeti, még ha életbe léptették is, a bírságokon kívül egyet sem tartottak meg. A dohánykereskedelem nem csak hogy szabad nem volt, hanem már a határon elkobozták a dohányt, akár fizetett harminczadot akár nem. Így kívánták ezt az örökös tartományok appaldatorainak kiváltságai. Homlokegyenest ellenkezett a patens szavaival, de meg Magyarország önállásával is, hogy az udvari kamara a magyar dohánykereskedést és dohány taksarendszert a császári „*supremum tabacae manufacturae officium*” alá rendelte! A magyar harminczadosok a dohánycsempészet bírságait ugyan beszédtek, de az udvari kamara rendeletére a bírságokat a fentebbi császári hivatalnak kellett beszoigáltatniok.³⁾ Így 1725. tavaszán Sartori János a baltendorfi harminczados burnótot és dohányt foglalt le. Amint ennek hire ment Bécsben, Sartorit felszólították, hogy a magyar kereskedőktől elvett dohány és burnót árát a „*supremum tabacae officium*”-nak szoloigáltassa be. Sartori megtagadta a beszoigáltatást, azt mondván, hogy a bírság-

¹⁾ K. p. levélt. Hung. 1721. Két példányban is meg van, azonkívül a Hungr. Denkbuch-ba is bejegyezték a patenst. Mikor s hogyan léptették életbe a patenst arról nincsenek közelebbi adataink.

²⁾ K. p. levélt. Hung. 1726. május 23. Rendelet a magyar kamarához a Rauch ellen indítandó vizsgálat ügyében, („*mentionatum attentatum vero nullatenus dissimulandum sit*“.)

³⁾ K. p. levélt. Hungr. 1725.

pénzek és a csempészárak a császári patens értelmében Magyarországot illetik, s ő a jelzett összeget nem a császári dohányhivatalnak, hanem a magyar kamarának szolgáltatja be. Erre az udvari kamara 1725. márc. 2-án újra elrendeli a fentebbi birság beszolgáltatását, mivel „*tabaca contrabandae obnoxia, vigore clementissimae resolutionis ad supremum tabacae officium erga praestationem tertialitatis conferenda veniat*“¹⁾

Az udvari kamara, a mennyiben az örökös tartományok érdekei kívánták, kénye-kedve szerint magyarázgatta a patens többi pontjait is, s olyan intézkedéseket léptetett életbe, melyek a legszigorúbb monopoliumnál is rosszabbak voltak. Említők már, hogy az osztrák dohánygyárak részére Magyarországon vásárolt dohány után egy fillérnyi adót és harminczadot sem fizettek. Az örökös tartományok appaldatorai is szabadon vitték ki a dohányt. Ezen a czímen Magyarország évenként nagy összeggel károsodott, mert volt esztendő mikor 20 ezer mázsa dohánynál is többet vittek ki díjmentesen. A haimburgi császári dohánygyárat tisztán azzal a czéllal alapították, hogy Magyarország lássa el dohánynyal. A steierországi (fürstenfeldi) gyár szintén a magyar dohányra szorult. Épp ezért a határon voltak főtárházai: úgymint Pinkán, Ratkersburgban, Pettauban. A fürstenfeldi dohánygyárnak 1723-ban történt felállításakor maga az udvari kamara írta február 10-én: „*in Unter Steyermarkt nur alleinig der hungar. Blätter-Tabak verraucht zu werden pflegt*„²⁾ Gondolhatjuk, hogy maguk a gyárak is temérdek dohányt dolgoztak fel. Így 1724. július havában, vagyis a beváltás előtt a haimburgi gyárban még 7000 mázsánál több magyar dohány volt készletben, ugyanekkor a görzi gyárban 3000 mázsára rúgott a magyar dohánykészlet, nem is számítván a burnótot.³⁾

Az udvari kamara, hogy az osztrák gyárak dohányszükségletét biztosítsa, a *legjobb dohánytermő magyar vidékeket mindaddig zár alatt tartotta*, a míg a gyárak beszerezték a szükséges dohánymennyiséget. A dohány eladását csak ezután engedte meg. Az 1721-iki patens kiadása után Pozsega vidéke részesült eme szerencsében. Pozsega vidéke (Czernek, Pleternitz és Verhofzy) messze földön ismert kitünő dohányt termelt. Bár Haimburgtól jó távol feküdt, mégis évi 3000 mázsa levelet biztosítottak itt a haimburgi gyár részére. A Pozsega városával kötött egyességben az udvari kamara kikötötte, hogy 1723-tól fogva 3000 mázsa dohányra *praeemptio*t gyakorol, mert a magyar királynak megvan az elővételi joga! „*Als solle — írja a kamara — fñrohin Sclavonien niemand, wer*

1) K. p. levélt. Hungr. 1725. márcz.

2) K. p. levélt. 9144. Fasc. Tabak-Pachtungen.

3) K. p. levélt. 9144. Fasc.

der immer sey, einig erbauenden Tabac weder Inn noch ausser Landts verkaufen, bevor nicht die anfeillung desselben in billig und gewöhnlichen Preiss an die Cam. Inspection, oder den von Ihr hierzu bevollmächtigten Richter und Rath der Stadt Pozsega beschehen"! Aki „Licenz-Zettel" nélkül dohányt mer eladni, az kontrabandát követ el, dohányát elkobozzák, vagy ha már eladta, minden mázsa fejében 10 frt birságot fizet! A kincstár részére szükséges dohányt a jobbágyoknak Eszékre kell szállítaniok, de a pénzt nem a szállításkor, hanem a jövő év május havában kapják meg.¹⁾ Ez a fizetési mód végtelen csapás volt a föld népére, mivel akkor tisztán dohánytermelésből élt, dohányát másnak el nem adhatta, a kincstár meg csak a jövő évben fizetett. Aztán az is baj volt, hogy tavaszig a dohány annyira kiszáradt, hogy súlyban is sokat veszített. A nyomor ily módon majdnem elviselhetetlenné vált. Kallanek Jánosnak, a szlavoniai kamarai főgazgatónak szíve megesett a szegény népen. 1723 okt. 27-én Orahovizáról azt írja az udvari kamarának, hogy az adótól elnyomott szegény népnek a dohányon kívül semmije sincsen, s mivel a kiviteli tilalom miatt a dohányt senki sem veheti meg, *meghatva könyörögnék a szegények, hogy vegyék meg dohányjukat, vagy pedig engedjék meg, hogy másoknak eladhassák.* A tenger-melléki és a kostanizi kereskedők ugyanis már itt járnak s jó árakat ígérgetnek a dohányért, de míg a császári dohánygyár érdekében kiadott tilalmat vissza nem vonják, senki sem mer vásárolni. Az udvari kamara erre nov. 9-én azt felelte Kallaneknek, hogy az adók fejében dohányt is elfogadhat a néptől, de igyekezzék a dohány árát leszorítani, s a fizetést minél tovább halasztani. Erre a jószívű Kallanek az udvari kamara rendelete ellenére nem hitelre, hanem készpénzfizetés mellett vásárolta a dohányt, még pedig mázsáját tíz forintjával. Az udvari kamara erre megdorgálta Kallanek uramat, s 1724. január 3-án felfüggesztette a dohánykiviteli tilalmat; egyúttal meghagyta Kallaneknek, hogy több dohányt ne merjen vásárolni.²⁾

1723-ban a haimburgi gyár részére Kanizsa vidékén is vásároltak dohányt, először 43 mázsát és 27 fontot, azután ismét 50 mázsát hat forintjával. A kanizsai dohányról az odavaló sóhivatal azt jelenti 1723. nov. 30-án, hogy az *igen szép, kitűnő minőségű és eléggé száraz dohány*; mintegy 6—800 mázsa vár eladásra. *Kapható itt spanyol dohány* is, mely valamivel erősebb és illatosabb mint a többi, de ennek mázsája 2—3 frt-tal drágább. A zsidók nagyban vásárolgatják itt a dohányt, s két forinttal is többet fizetnek mázsájáért, mint a haimburgi gyár. Erre

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ K. p. levélt. Hungarica 1724. január.

az udvari kamara meghagyta a kanizsai sóhivatalnak, hogy 6 frt-jával még 2—300 mázsa dohányt vehet. Ugyanekkor Kallanek 3000 mázsát szállított Eszékről Haimburgba. A szállítás hajón történt. Szakolcza vidékén is bőven volt dohány; a holiési zsidók itt 500 mázsát vettek össze, de 5 frton alul az osztrák gyáraknak nem akarták átengedni. Szolnokról 50 mázsa 54 fontot, Somlyóról szintén annyit vittek Haimburgba.¹⁾

1723 április 3-án az udvari kamara kijelenté (An die Kay. Administration in Servien), hogy a Tabak-Manufacturen-t mindenütt felfogja állíttatni. Kérdés, milyen minőségű és mennyi dohány van Szerbiában, mi az ára? Ugyanily rendeletet küldött a szlavoniai inspectióhoz, a temesvári administrációhoz, valamint a kanizsai, pécsi, rózsahegyi és somlyói sóhivatalokhoz. Az udvari kamara szerint a Taback-Manufacture-ok felállításának a célja egyrészt a szegény nép felsegélyezése, másrészt meg a készpénznek itthontartása! Ebből a tervből egyelőre ugyan semmi sem lett, de a dohányvásárlás azért szakadatlanul folyt. Az 1724. év január havában az udvari kamara Pécsen 220 mázsa válogatott dohányt vásároltatott, s az akkori szokás szerint *elzárt hordókban* vitette Haimburgba. Ugyanez évben Kanizsáról 300 mázsát vittek Haimburgba szekerekkel; a szállítás mázsánként 1 frt 15 kr.-ba került. Pestről öt hajón 1771 mázsát vittek Haimburgba; a szállítás mázsánként 21 kr.-ba került. Ugyanekkor Pécsről 310 mázsát (mázsája 8 frt-ba került), Eszékről meg 3000 mázsát szállítottak Haimburgba. A haimburgi dohánygyár az 1724-iki árkimutatás szerint (Prothocollum 1724 április 26.) a magyar dohány legközségesebb fajtáját 18 frt-on vesztegette mázsánként, de fontjával már 30 kr.-ért árulta. Különben az örökös tartományok egyéb gyárainak árjegyzékeiben is a magyar leveles dohány és magyar tubák (burnót) túlnyomóan szerepel.

Az 1724. évben a győri kereskedők 1000 mázsát, a rechnitzi zsidók meg 500 mázsa dohányt vettek Tolna- és Baranyamegyékben. Ezt megtudván az udvari kamara, attól tartott, hogy e dohánymennyiséget az örökös tartományokba akarják hozni. Ezért 1724. febr. 3-án rendeletet bocsátott ki, hogy a *harminczadosok semmiféle dohányt se bocsássonak az örökös tartományokba*. Kivételt csak a császári gyárak részére szállított dohány képez. Ebben az ügyben különben császári pátens is jelent meg, a mely a Csehországba, Morvába és Sziléziába és Ausztriába való dohányszállítást Magyarországból, a dohány elkobozása és súlyos büntetés terhe alatt megtiltotta. 1723 szept. 14-én a győri, kanizsai, pécsi, szegedi, somlyói, pesti és rózsahegyi sóhivatalok

¹⁾ K. p. levélt. Hungr. Consignation, was nachstehend königl. hung. Salzämter zu erkaufung der Tabak-Blätter ausgelegt haben.

überreitereit bizták meg, hogy azokra, kik dohányt vásárolnak össze, vigyázzanak, s nyomon kövessék őket, s mihelyt a nevezett országok felé tartanak, el kell őket fogni!¹⁾

Úgy látszik, hogy a magyar harminczadosok a taksa ügyében kiadott pátenset másképp magyarázták, mint az udvari kamara. Mivel a nevezett pátens a dohánykereskedést teljesen szabadnak mondja a taksa lefizetése esetén, a harminczadosok a bizonyító sédával ellátott dohányt minden akadály nélkül átbocsátották az örökös tartományokba! Az udvari kamara aztán az egyik panaszt a másik után küldhette a magyar kamarához a harminczadosok ellen. Magát a szentgothardi harminczadost vagy háromszor panaszolta be az udvari kamara a magyarnál.²⁾

1724 március 10-én az udvari kamara újra megintette Kallanek főigazgatót a dohánybevásárlás miatt, s meghagyta neki, hogy hagyja abba a további vásárlást.³⁾ Kallanek újra előadta a szegény nép nyomorát, melyet a késedelmes dohánybeváltás még elviselhetetlenebbé tesz. Eddig mintegy 700 mázsa dohányt váltott be. E dohányról a császári liferans *Claudius Marquais* azt mondja, hogy *páratlan jóságú*, s hozzá hasonlót egész Magyarországon sem lehet kapni. A tenger-melléki és a kostanovizi kereskedők, akik a pozsegai dohányt *Romániába* szokták szállítani, azt állítják, hogy *a pozsegai dohány jóságra nézve felülmulja az albániai dohányt* is, melyet egyenlőnek szoktak tartani a híres „*basa dohány*”-nyal. Ezért a románok szívesebben vásárolják a pozsegai, mint a török dohányt. Egyébként a termelők is megunták már a kincstár eljárását, és kerekedők után néznek. Petrás generális is ilyeneknek akarja eladni 500 mázsányi dohányát! Újra kéri tehát az udvari kamarát, vegye tekintetbe a szegény jobbágyok képtelen állapotát, s ne tegye őket tönkre a dohánybeváltással.⁴⁾

Az udvari kamara 1724. április 1-én szemére veti Kallaneknek, hogy kétszeri rendeletére sem intézkedett eddig, hogy a kiviteli tilalom megszűnjön. Nem engedi meg, hogy Kallanak 1000 mázsa dohányt vegyen most, mikor még júniusban is elegendő kapható. Csodálattal hallja az udvari kamara, hogy Pozsegában az ő tudta és akarata nélkül dohány-appaldot állítottak föl. Valószínűleg ennek az érdekében nem vonták vissza eddig a kiviteli tilalmat! A kincstárra és a lakókra nézve egyaránt káros ez az appaldo. Az udvari kamara tudni kívánja kinek a felelősségére állították azt fel. Együttal meghagyja Kallaneknek,

1) Ugyanott.

2) Ugyanott.

3) Ugyanott. 1723. június 10-én 300, 1723. július 8-án ismét háromszáz mázsa dohányt vett Kallanek, mázsáját 10 frt-jával.

4) Ugyanott, Hungr. 1724. márcz.

hogy a laybachi gyárba 300, a grázi „Tabak Administratio“-hoz pedig 50 mázsa pozsegai dohányt szállíttasson.¹⁾

Egy héttel később, április 12-én az udvari kamara megint megdorgálja Kallanek főigazgatót. Kallanek ugyanis összesen 3000 mázsa pozsegai dohányt váltott be, az udvari kamara meg csak 2600 mázsáról akart tudni. Ennél több — írja a kamara — nem kell, mivel a gyárak ügyis eléggé el vannak látva pozsegai dohánynyal! Kallanek azt ajánlotta, hogy a nevezett 3000 mázsa dohányt vontassák fel Haimburgig. Az udvari kamara meg erre azt felelte, hogy a 2600 mázsa dohány miként való elszállításáról majd később intézkedik.²⁾

Az udvari kamara ügylátszik később mást gondolt, mivel május 27-én már 30,000 frt-ot utalványoz a 3000 mázsa pozsegai dohány árának kifizetésére. Ilyenforma körülmények között folyt a szállítás a későbbi években is. Pozsega vidéke legkevesebb 3000 mázsát szállított évenként Eszékre, s onnét Haimburgba, s azonkívül több száz mázsát Graz-ba. Kanizsa vidékéről is sok dohány ment Haimburgba. Az 1725. év elején a kanizsai sóhivatal közel 300 mázsát vitetett Haimburgba. Ezt a dohánymennységet a sóhivatal még az előző évben vette; akkor 308 mázsát és 33 fontot tett ki. Mikor hónapok múlva a dohányt el kellett szállítani, ugyanazon mennyiség már csak 280 mázsát és 19 fontot nyomott. A hiány tehát 28 mázsánál több volt. Ebből 4 mázsát az elrothadt levelek nyomtak, a 24 mázsa hiányt pedig a teljes kiszáradás okozta. Ezt szemelött tartván, a kanizsai sóhivatal azt ajánlotta, hogy az eladóktól ezentúl minden mázsánál 8—10 font „aufwaag“-ot vegyenek, hogy így a kiszáradás révén támadt hiány pótolva legyen.³⁾

Az 1724. év ügylátszik igen kedvező volt a dohánytermesztésre. A haimburgi gyár a szokásos szállításokon kívül a magyar vásárokon 1000-nél több mázsa dohányt vett oly áron, hogy a Haimburgba való szállítással és minden költséggel együtt mázsája nem egészen 6 frt-ba került! Az 1725. évben szintén a vásárokon akartak nagyobb mennyiségű dohányt vásárolni, mivel ott legolcsóbban vehettek. Boussart kamarai tanácsos és a császári Tabak-Manufactur direktora azt indítványozta, hogy a dohányvásárlásra és beváltásra Magyarországon állandó hivatalnokokat alkalmazzanak. E célra ajánlja Pozsgay Antal és Lauterbacher János kinevezését. Pozsgay a dohányhoz jól ért, beszél magyarul, horvátul, ráczul és törökül, azonkívül ismeri az egész

¹⁾ Ugyanott, Hungr. 1724. ápril.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ K. p. levélt. Hungarica 1725. marc. 1. Amts-Bericht, ratione der in das Kay. Tabak-Manufacturs-Ambt Haimburg eingelieferten Hungr. Tabackblätter.

országot. Lauterbacher is magyar születésű és kitünően ért a dohányüzlethez.¹⁾

Ugyanez a Boussart 1726-ban bejegyeztet, hogy Czernek, Pleternitz, Verhofzy és Pozsega elnyomorodott lakói 3925 frt-nyi contributio hátralékuk fejében dohányt szállítsanak Eszékre, mázsánként 6 frt-jával. A nevezett községek ugyan azt ajánlották, hogy mázsáját 8 frt-ért szállítsák, de hát nyomorukban még a 6 frtos ajánlatot is elfogadták.²⁾

Az 1727. évben az udvari kamara Marchese Carignani és Diego Aquilar nevű zsidóval alkudozott az örökös tartományok dohány-appaldója ügyében. Meg is egyeztek nyolcz évre. Az első öt évben a bért évi 400,000 frt, az utolsó három évben pedig évi 500,000 frtban állapították meg. A szerződő felek kikötötték, hogy Magyarországból vám- és harminczadmentesen vihetik ki a dohányt. Igaz ugyan, hogy igen nagymennyiségű magyar dohányra van szükségük, s így a harminczadban nagy lesz a veszteség, de ezt az 500,000 frt-os bér bőven pótolja. A szerződés 11. pontja a következő fontos és érdekes dolgot foglalja magában: »wegen deren hungarischen Ländern dergestalten gehalten werden solle, dass Sy Pachter ihren Tabak auch dahin (bis alda das privativum ebenfals stabilirt wird) sollen verschleissen können! A szerződéses nyolcz év alatt — mondja az udvari kamara — Magyarországra is behozzák a monopoliumot, s akkor a felekkel új szerződést kötnek.³⁾ Ez a szerződés azonban nem jött létre. Diego Aquilar helyett ugyanis 1728. június 15-én Dominico de St. Nicolo-val kötött a kamara 4 évre szerződést. Ebben a szerződésben a kamara megengedi St. Nicolo-nak, hogy dohánytermékeit Magyarországon is árulhassa, de csak addig, amíg a monopoliumot itt is behozzák; mert akkor új szerződést kötnek, s ő kapja meg a magyar appaldot is. Addig is a magyar dohánynyal külföldön is kereskedhetik, de a jövedelmet külön rovatban vezesse, mivel a magyar dohánynak csak 30 százaléka az övé, a többi a kamaráé. Különben, ha a magyar monopoliumot másnak adnák is, a szabad bevásárlás mindig megmarad részére Magyarországon.⁴⁾

Az 1732. év tavaszán Dominicus de St. Nicolo egyszerre 2750 mázsa magyar dohány kivitelére kapott teljesen szabad útlevelet. Mivel

¹⁾ Ugyanott, 1725. márcz. 1. Sonnenfeldi Boussart Miksa Ferencz felterjesztése az udvari kamarához.

²⁾ K. p. levélt. 9144. Fasc. Tabak-Pachtungen.

³⁾ Ugyanott: Riflesioni sopra li punti presentati il 30. di ottobre da Diego Aquilar toccante l'Amministrazione e Soprintendenza Generale della Rendita Cesarea del Tabacco nelli Stati Ereditarij.

⁴⁾ K. p. levélt. 9145. fasc. Contract mit dem Dominico de St. Nicolo. 1728. június 15.

a pozsegai dohány volt a legkeresettebb s leghíresebb, természetes, hogy ott vásároltatott legtöbbet. Pedig az 1731. termés igen silány volt, s a télen a costanitzi kereskedők már $10\frac{1}{2}$ magyar forinttal fizették mázsáját. A pozsegai dohány keresettsége s jó hírneve azt eredményezte, hogy már ebben az időben nagyban hamisították. Az 1732. év február havában St. Nicolo megbízottja: Lampl írja, hogy igen sok *hamis pozsegai dohányt* árulnak, s a ki megveszi, ugyancsak megjárja, mert e dohány a valódi pozsegaihoz képest csak káposztalevél!¹⁾

Jó dohányt termeltek a szentgothárdi apátság birtokain is. Hivatalos jelentések szerint Ausztriába és Steierországba innét csempészték be legtöbb dohányt. Hogy a csempészetet megakadályozzák, 1731 őszén *Szentgothárdon dohánygyárat alapítottak*. A dolog a következőképpen történt. Dominico de St. Nicolo, az osztrák dohányjövedék adminisztrátora Csáky bibornokkal, a szentgothardi apátság ezidei tulajdonosával szerződést kötött. E szerint Csáky Szentgothárdon dohánygyárat állít föl, s a pinkai, póllau-i, grazi és a soproni tárházakat jól elkészített, csavart dohánnyal ellátja. Évenként *legalább ezer láda* ilyen feldolgozott dohányt szállít; minden láda 160 font dohányt tartalmaz. Csáky bibornok kötelezi magát, hogy az eddigi dohánycsempészetet teljesen beszünteti. Dominico de St. Nicolo saját tisztjeit tartja Szentgothárdon, s ezek veszik át a feldolgozott dohányt, s útlevéllel a tárházakba szállítják. Azonkívül kötelezi magát, hogy a grazi, pinkai, póllau-i és a soproni tárházak részére a csavart dohányt egyes-egyedül a gothardi gyárból vásárolja, s minden láda dohány után (160 font) 10 frt-ot fizet. Ez az ár azonban a viszonyok szerint a szerződő felek beleegyezésével emelhető, vagy esetleg le is szállítható. A szerződés egyelőre csak két évre szól.²⁾ Mivel a következő (1732.) évben Csáky bibornok meghalt, a szentgothardi gyár további működése kérdésessé vált. Dominico de St. Nicolo, meg a magyar kamara mellett voltak, hogy a szerződés 1733. okt. 1-ig érvényes. Azonkívül a magyar kamara 1732. okt. 10-én azt kívánta, hogy tekintettel a rossz termésre, a dohány ládáját ezentúl 12 forintjával fizessék, s a legutóbb szállított 206 láda feldolgozott dohány árát térítsék meg. A szentgothardi gyár ügyeit a határidő leteltéig Bíró István, a kalocsai érseki javak igazgatója vezetheti.³⁾

1733. aug. 17-én az örökös tartományok appaldoját Margutti vette

1) K. p. levélt. Hungr. 1732. 14. Mai. 14,986. Fasc.

2) K. p. levélt. Hungr. 14,991. Fasc. Contract so zwischen des Kay. und Königl. Tabakgeföll-Oberadministrations Amte an einem, dann ihro hochfürstl. Eminenz Herrn Cardinaln Csaky de Keresztzeg als dermahligen der Abbt. Herrschaft St.-Gothardt anderten Theils abgeendet.

3) Ugyanott. 1732. deczemb. 14.

hérbe évi 640,000 frt-ért 1734-től kezdve hat évre. A szerződés 8. pontja szerint, nemsokára Magyarországra is behozzák a monopoliumot. Addig is onnét láthatja el az örökös tartományokat dohánynyal, még pedig tetszése szerint *vagy a magyar bérlő tárházaiból, vagy pedig első kézből.* Az utóbbi esetben a Magyarországon helyezett dohánybérlő mit sem követelhet tőle.¹⁾

Ügylátszik a monopolium behozatala ezúttal csakugyan komolyan szóba került. Az 1733. év nyarán az udvari kamara már tárgyalta is Károlyi Sándor gróffal, aki hajlandó volt a monopolium bérbeadására. Sőt július havában az udvari kamarához intézett levelében maga sürgeti a tárgyalások folytatását. „Ich aber — írja az egykori kurucz-generalis — nicht allein des hungarische Tabak negotium, sonder anbey auch die übrige Erbkönigreich und Länder nebst denen Nequisitionen umb Ihro Kay. und Königl. May. allerhöchstes Interesse zu befördern, zu übernehmen gedenke. Solches aber ohne vorgehender Wissenschaft des künftigen modi tractandi nicht beschehen kann, vill weniger auf ein determinirtes Pachtquantum bevor zuerkleren vermag.“ Azért tehát arra kéri az udvari kamarát, kezdje meg vele a tárgyalást, hogy a dolgot minél előbb nyélbe üthessék.²⁾ A tárgyalásokat — amint tudjuk — meg is kezdték, de a tömérdek iratváltás és tanakodás semmi eredményre sem vezetett. Maradt minden a régiben. Magyarországra nézve ez nem lett volna baj, ha a külföldre vezető összes utakat el nem zárták volna a magyar dohány elől. Így azonban az ország a dohánytermését illetőleg az osztrák monopoliumok bérlőinek volt teljesen kiszolgáltatva. Ők szabták meg az árakat, s ők rendelkeztek a saját érdekükben a hatóságokkal is. Utoljára aztán annyira mentek, hogy minden dohányszállítmányt, még ha tulajdonosa a vámot és a harminczadot is megfizette, magában az országban is mint csempészárut lefoglalták. Kivitelről, szabadkereskedésről tehát világos törvényeink dacára szó sem lehetett. Ezt csak a kiváltságolt osztrák monopolisták teheték. Ez az igazságtalan és törvénytelen állapot nagy teherként nehezedett a szegénység vállaira. Hatóságaink és kormányzségeink többször folyamodtak ez ügyben ő felségéhez, de minden eredmény nélkül.³⁾

1) K. p. levélt. 9145. fasc. Pacht-Contract mit dem Jakob Margutti.

2) Ugyanott datum nélkül, praesent. 1733. júli 18-án.

3) K. p. levélt. Camerale. Nr. 12. 8055. fasc. A magy. kamara például 1764. dec. 18-án figyelmezteti Őfelségét, hogy a magyar dohányt még az ország területén is lefoglalják, még akkor is, ha a vámot és harminczadot megfizették. „Praevideat haec regia camera aulica — írja — innumera miserorum contribuentium lamenta, vel abinde subsecutura, quod sola eductoris bone fide agentis intentio iam plectatur, resque in tricesinus insinuata et necdum traducta in regno confiscationem subeat.“

A magyar dohány árának erőszakos leszorítása az osztrák monopóliumok érdekében, aztán a kivitel megakadályozása a szegénységet a dohánycsempészsre kényszerítették. A 18. század bármely évtizedének emlékeit vizsgálhatjuk, mindenütt ott találhatjuk a nagyarányú dohánycsempészetet. Ez ellen hiába rendelték lovas öröket, rendes katonaságot, hiába tartottak Magyarországon határain rendszeren fizetett kémeket, a csempészek ravaszságán ki nem fogtak; mert velük tartott a nép, s mert *ők is tartottak kémeket s jól felfegyverezett lovasokat*. S ne higgyük, hogy csak egy-két szekér dohányt csempészték ki! *Egész sor szekérral indultak meg egyszerre, s néha 60—70 fegyveres lovas kísérte a dohányt az örökös tartományokba, s míg odáig jutottak, valóságos csatákat vívtak a rendes katonasággal és a német »iberrájter«-ekkel*. Maga Mária Terézia egy csomó szigorú rendeletet adott ki eme csempészek ellen, de megakadályozni még sem lehetett.¹⁾ Pedig 1760. nov. 14-én országszerte még azt is kihirdette, hogy *a horvátoknak és tótoknak egyszerű és kettős csákánynyal nem szabad járnio, akár visznek dohányt, akár nem*. S a kit csákánynyal a kezében látnak, azt rögtön börtönre kell vetni.²⁾ Ugyanezt a rendeletet 1765. június 25-én újra kihirdették. Az utóbbi kihirdetés összefüggésben van az 1764. és 1765. évi nagy csempészetekkel. Hogy milyenek voltak e csempészetek, arra nézve elég lesz egy példát említenünk. Az 1764. év május havában Albert Jakab főkommisszáriusnak a fizetett kémek beszúgták, hogy Magyar-Prudersdorfból roppant mennyiségű dohánynyal tartanak Ausztria felé. Albert erre magához vette az überreitereket, 10 lovas és 16 gyalog katonát és Unterwaltersdorfból lesben állt. Este kilencz órakor csakugyan megjötték a magyar csempészek. A dohányt *hatvannégy* fegyveres ember kísérte. Albert embereivel közéjük lövetett, de a helyett, hogy zavarba jöttek volna, a csempészek csatarendbe álltak, s viszonozták a lövéseket. *Erre megkezdődött a harcz, mely egész éjfélig tartott*, s mely a katonaság csúfos vereségével végződött. A csempészek a legszebb rendben vonultak tovább; egy szál dohányt sem hagytak ott, de öt német lovas, egy gyalog, maga a főkommisszárius és a revisor súlyos sebeket, a többiek meg valamennyien hatalmas ütlegeket kaptak.³⁾

¹⁾ K. p. levélt. Camerale. 8055. fasc. Több ily rendelet van, így 1764. június 26-án jelent meg egy, melyben ezt írja a királynő: „quam temerario ausu quidam regni Hungariae incolae attentaverunt tabacum in ducatum Austriae inferioris introducere et invigilantibus eum in finem commissariis, exploratoribus ac militibus resistere“ etc. Az 1765. év február 26-án már ismét írja a királynő: „tabacae praevaricatorum majori numero turmatim in regno ingredientium“ etc.

²⁾ K. p. levélt. Camerale 8055. fasc. rendelet a magyar kancellariához.

³⁾ K. p. levélt. Camerale 8053. fasc. „Species facti“ etc.

A magyar csempészek sikerei fölkellették az irigységet a morvákban és sziléziaikban. Csakhamar itt is rendes csapatok alakultak, s nagyban vitték a magyar dohányt a határokon át. Hubaczy Márton, a viszókai harminczados 1764. aug. 20-án azt jelenti, hogy a csempészek *itt előtte vonulnak* el, de szembeszállni velök nem mer. E hó 9-én a dohányos szekereket 14 lovas, 18 án pedig harmincz fegyveres lovas kísérte.¹⁾ A zsolnai és szakolczai harminczadosok szintén jelentik, hogy 30—40 fegyveres ember kíséri a csempészeket, s lehetetlen velük megharczolniok.

Igy állván a dolog, a magyar kamarát véleményadásra szólították fel. A kamara — igen okosan — azt felelé, hogy amíg a dohányárakat emberségesen nem rendezik, s a beváltott dohányt rendesen meg nem fizetik, szó sem lehet a csempészet megszüntetéséről. Egyelőre mindössze annyit ajánlhat, hogy a parasztoknak tiltsák el a fegyverviselést.²⁾ Ez utóbbi meg is történt. Azonkívül a határokra nagyobb számú rendes katonaságot helyeztek, s a katonáknak díjakat (taglia) tűztek ki a csempészek fejére.³⁾ Mindez persze vajmi kevesett használt. Gondolhatjuk minő arányú volt a csempészet, mikor 1765-ben az is bebizonyult, hogy a troppau-i dominikanus kolostornak is jó része van a csempészüzletben!⁴⁾

A hivatalos iratok ugyan nem említik, de bizonyos, hogy a csempészet nagy elterjedésében része volt a magyar dohány jó hírének is! Száz és száz jelentés és magántudosítás dicséri a magyar dohányt. De ha nem is dicsérné, más körülményekből is következtethetünk jeles voltára. Az osztrák dohánygyárak ugyanis a magyar dohányt a legkülönbözlőbb cím alatt árulták. Ha kellett spanyol, vagy ha úgy tetszett, levante-i dohány neve alatt került forgalomba. Olykor török, máskor brazilai név alatt szerepelt. Így megérthetjük azt a különös dolgot, hogy a gyárakban megközelítőleg sem volt annyi magyar dohány, mint a mennyit vásároltak. A 18. század közepén csupán a haimburgi gyár részére átlag mintegy 40,000 mázsa magyar dohányt vettek, s mégis 1749-ben a bécsi fő-tárházban az összeírás szerint mindössze csak 9 mázsa és 49 font *magyar dohány* volt!⁵⁾ Ugyanekkor, a D'Aquilar bárótól történt átvevéskor, a haimburgi gyárban találtak 9341 font magyar dohánylisztet, 12,359 font magyar scaglia-t, 155,651 font leveles dohányt, 4080 font világos magyar dohányt és 16,525 font levelet (Hungarische Zerlöste Blätter). Az az összesen nem volt ott több magyar

¹⁾ K. p. levélt. 8055. fasc.

²⁾ Ugyanott, 1765. jan. 11.

³⁾ K. p. levélt. Camerale 8056. fasc. 1765. szept. 30.

⁴⁾ Bünfenyítő pört indítottak ellenük.

⁵⁾ K. p. levélt. 8053. fasc. 1749. Balance.

név alatt 2000 mázsánál. Említők már, hogy a grazi és a fürststenfeldi gyárat, a hivatalos jelentések szerint majdnem kizárólag magyar dohány-nyal láták el, s az 1749-iki összeírás szerint mégis csak 48 mázsa 63 font magyar dohány volt ott! De vegyünk egy más összeírást. Az 1765. évben Grazban volt 1218 font *pozsonyi módra* készült „Liebenauer“-burnót, 445 font magyar burnót, 1960 font horvát burnót, és 57 láda (18,459 font) magyar levelesdohány. Holott ugyanekkor a külföldi nevek alatt szereplő dohányok és burnótok hasonlíthatatlanul nagyobb mennyiségben voltak.¹⁾ Így vagyunk a hivatalos dohánytarifákkal is. Az 1775 június 25-én nyomtatásban megjelent, terjedelmes „császári patens“ csak egyetlenegy magyar árut említ, a „hungarischer Schnupftabak“-ot, melynek fontja 1 frt.

Azon magyar dohányfajok közül, melyeket ez időtájt leginkább kerestek, s miket legjobbnak tartottak, még kell említenünk a *debreczeni*, a *diószegi*, a *debrői*, a *pécsi* és a *pozsegi* dohányokat. Az árak között alig volt valami különbség. Így például a haimburgi főgyár 1764-ben szerződést kötött Kristóf Sándor pesti polgárral 180 mázsa első minőségű debreczeni és 40 mázsa bebrői dohány szállítására. A szerződő fél a debreczeni dohány mázsáját 7 frt 30 kr.; a deprőit 9 frt-ért szállította Haimburgig.²⁾ Ugyanekkor nemes Jankó Mihály, Monovics Péter és Pablovics György pesti polgárokkal is szerződést kötött hétszáz mázsa diószegi dohány szállítására. A szerződők a dohány mázsáját 8 frt 30 kr.-ért szállíták Haimburgig. A nevezettek minden föltételnek megfelelték, a dohányt is átvették tőlük, csak pénzt nem adtak nekik. Sokáig kellett könyörögniök, míg 6000 frt-nyi követelésüket a magyar kanczellária közbenjárására megkapták. Akkor is különféle czimek alatt, jelentékeny összeget levontak. Az 1766. évben még rosszabbul jártak; mert 266 mázsa diószegit, 414 mázsa debreczeni és 40 mázsa deprőit vittek Haimburgba, hol 162 mázsa debreczenit vissza utasítottak, illetve potom áron vettek át.³⁾ Mivel más vidékek szállítói is így jártak, természetesen, hogy az elkeseredés és a panasz napról napra növekedett.

Ezektől eltekintve, az örökös tartományok monopolium bérlei, s maga az udvari kamara is rajta voltak, hogy Magyarország minél jobb dohányt termeljen — a részükre! Utasításokat, nyomtatott füzeteket bocsátottak tehát ki, sőt jó magot is osztottak ki a termelők között. Mivel pedig a magyar dohány általában barna színű (jecoraceum, az

¹⁾ K. p. levélt. 8055. fasc. »Inventarium über samentlich in dennen Inner-österr. Landen bei dasebstigen Consumptions Administrationen, Niederlagen und Fabriquen sub. Január. 1765. vorrätthiges Tabak-Materiale und Amst-Requisiten«.

²⁾ K. p. levélt. Camerale 8054. fasc.

³⁾ Ugyanott.

az májszinű) volt, megkísérlették a szép *sárga levantei* dohány termelését is. Ez a kísérlet 1790-ben történt. Az udvari kamara Kovacsics Ferenczet, a rendkívül ügyes és tanult pécsi adminisztrátort bízta meg a kísérlettel. Kovacsics felette érdekes és terjedelmes jelentésben számol be az eredménynyel. Márczius 13-án vetette el melegágyba a honi szokások szerint¹⁾ a *Cara* = *sa* = *Jenige* magvait. Márczius 28-án a mag kelni kezdett, de 29-én újra szigorú tél állt be, s a gyenge növények sokat szenvedtek. Április 9-én a mag szépen kikelt (elegantissime prodiissent). Megakarván tudni, hogy a levantei dohány melyik földet szereti, a kiültetésre két területet választott. Az egyik fekete-sárga, homokkal elegyes terület, a másik (Laky László kertjében) a legfeketebb s a legkövérebb föld vala. Április 16-án a növények megérték a kiültetésre, de a szárazság miatt csak a május 15-én beállt eső után lehetett a kiültetést megkezdeni. Május 16-tól 27-ig nagy melegség és tartós szárazság uralkodván, a gyenge plánták közül sok elveszett. Alig lesz jó dohány — írja Kovacsics — mert semmit sem nőnek a szárazságban. Május 29-én végre volt holmi kisebb eső, de aztán június 26-ig egyfolytában roppant hőség uralkodott. A kapálást csak ekkor lehetett megkezdeni, de a gazda szomorúan látta, hogy az ültetvényeket tömérdek féreg lepte el. Olyanféle féreg volt ez, mint a milyen a disznóparajon szokott élni; a dohánylevelek közepét rágták ki. Egy más fajta féreg még a növények gyökerét pusztítá. Kovacsics egy nagy üveg ily férget szedett össze, s meghatározás céljából Mitterpacher Lajosnak küldé. Június 27-től fogva a szárazság és hőség folyton nagyobb lett, de azért a *dohány mindkét helyen elérte a rőfnyi magasságot*. Julius 4-én volt az egész nyáron át az első számbavehető eső, mire július 11-én Kovacsics letörlette a fölös hónalj-hajtásokat. Julius 12-14 közt jótékony (elegant-pluvia) eső eset; 22-én nagy vihar, majd 27-től 30-ig elviselhetlen hőség állt be. Julius 31-én eső volt, mire megkezdtek a hónalj-hajtások másodszori törését. Augusztus közepéig újra rettentő hőség uralkodott. A fölös hajtásokat 12-én tördelték. Julius 16-án megkezdtek az érett levelek szedését. A földtől kezdve az első (*Dip*), a második (*Junok*), a harmadik (*Bass*) és a negyedik (*Basseszte*) izig szedék le a leveleket; az ötödik iz (*Ucsalle*) még nem volt érett. Erre megkezdődött az okszerű szárítás. Kovacsics örömmel látta, hogy a leveleknek pompás sárga színük van. (elegantissimum flavum colorem habent). Ez a szín azonban később barnásra változott; csak ha harmat érte és napsugár melegítette, lett ismét sárgává. Mindamellett Kovacsics arra az eredményre jutott, hogy a

1) «More in regno usitato nimiro inferne fimo equino, superne vero bone terra maturo fimo vaccino mixta».

Levantei dohány a mi éghajlatunk alatt inkább barna, mint sárga. Talán — írja — Szegeden vagy Debrőn világosabb dohány lesz belőle. A talaj azonban megfelel a levantei dohányynak, mivel a lehető legkedvezőtlenebb évben is pompásan kifejtett.¹⁾ A kész dohánylevelek csomagokban Bécsbe kerültek, hol a Taback-Gefälls-Dicretio alapos vizsgálat után kimondá, hogy a dohány *derék áru* (echtes Kaufmansgut), *fínomsága és igen vékony bordái miatt a külföldi kereskedelemre föltötte alkalmas, és a gyártásra nagyon kiadós.* Ezért azt indítványozta, hogy Kovacsicsnak császári Belöbungsdecret-et küldjenek, s további kísérletekre biztassák.²⁾

1) Kovacsics megjegyzi, hogy mivel kísérletről volt szó, a gyenge növényeket a legnagyobb szárazságban sem öntöztette meg egyszer sem.

2) K. p. levélt. Camerale 8107. fasc. *«Cultura tabacae Levantinae per me infrascriptum serie sequenti practice suscepta».*